

УДК 323.1

С.Н. БЕКІРОВ

НАЦІОНАЛЬНІ РУХИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Бекіров Сервер Наріманович – кандидат політологічних наук, ст. викладач кафедри філософії і соціальних наук РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта)

У даній статті розглядається питання феномена – «національний рух». «Національний рух» аналізується не як учасник політичного процесу, а як наукова категорія.

Ключові слова: національний рух, етнос, нація.

В данной статье рассматривается вопрос феномена - «национальное движение». «Национальное движение» анализируется не как участник политического процесса, а как научная категория.

Ключевые слова: национальное движение, этнос, нация.

This article discusses the phenomenon - «National Movement». «National Movement» is analyzed not as a participant in the political process, and as a scientific category.

Keywords: national movement, ethnic group, nation.

© С.Н.Бекіров, 2012

Постановка проблеми. У сучасному світі налічується близько п'яти тисяч етносів, які проживають у 193 державах. Це означає, що більшість сучасних держав є поліетнічними. При цьому основна частина етносів не має власних незалежних національно-державних утворень. Враховуючи демократизацію суспільства і підвищення фактичного статусу етносів, що не мають власних суверенних держав, а також розвитку їх економіки і культури, в їхньому середовищі нерідко виникають національні рухи, що мають на меті створення незалежної національної держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури, присвяченої дослідженню феномена національного руху, показав, що наявні в довідниковій і науковій літературі визначення поняття національного руху потребують доопрацювання, оскільки всебічно не відображають сутність цього явища.

Мета дослідження полягає в уточненні визначення поняття «національний рух» як наукової категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що національні рухи є діяльністю людей, яка направлена на досягнення певної мети, переважно політичної, на основі етнічної мобілізації. Параметрами функціонування і дослідження національних рухів виступають декілька вимірювань.

По-перше, це цілі національного руху, формалізовані в програмі, які можуть бути охарактеризовані рамками досягнення рівних або особливих прав або, в певній мірі, – досягнення незалежності і формування національної держави.

По-друге, це структура політичних можливостей національного руху, яка відображає якісні особливості ситуації, в якій рух обирає тактику, межі допустимої поведінки, ступінь ризику тощо.

По-третє, це рольова диференціація, яка виокремлює чотири основні типи учасників національного руху: 1) етнічні лідери; 2) етнічні активісти; 3) другорядні учасники; 4) ті, що симпатизують.

По-четверте, це етнічна ідеологія, яка пояснює і виправдовує потребу в русі, вбачаючи успішний кінцевий результат та створення за допомогою ЗМІ образу руху для внутрішньої і зарубіжної аудиторії.

По-п'яте, це особливості політичної організації національного руху, що обумовлює форми діяльності, агітації, підготовки і використання ресурсів.

По-шосте, це мобільні ресурси: потенційні – учасники і прихильники руху, фінансові кошти, і актуальні – груповий політичний статус, можливість доступу до політичних інститутів тощо.

В-сьомих, це політична стратегія і тактика. При цьому стратегічні установки можуть варіюватися від стратегії етнополітичного протесту, що має на меті оприлюднити незадоволеність і примусити державні органи змінити політику, при якій насильство носить випадковий характер, до стратегії етнополітичного повстання з мобілізацією максимальної кількості сил і використанням насильства повстанцями планомірним чином у формі озброєних дій в діапазоні від терору до громадянської війни. При цьому відмінності між протестом і повстанням не є абсолютними, а тактика може змінювати форму залежно від обставин.

До умов, що визначають характер національного руху, відносяться рівень освіти, стан культури і мистецтва, розвиток ЗМІ, діяльність державних інститутів влади тощо. Важлива роль національної інтелігенції, яка переймається «національною ідеєю», і починає роботу за відстоювання своїх прав на самовизначення, національне рівноправ'я, автономність.

Національності, що «запізнилися» в плані історичному, через різні причини, що не сформували національних держав у відповідну епоху і прагнуть до самостійного життя або, випробовуючи проблеми з власним статусом усередині існуючих держав, зустрічають на своєму шляху протидію з боку еліти і населення відповідних держав. Незадоволеність положенням у суспільстві штовхає нації на

боротьбу, яка виявляється в діяльності національного руху. Протистояння, як правило, відбувається не між націями в цілому, а між елітою пануючої нації і елітою пригноблених націй. Боротьба зачіпає всі сфери життєдіяльності нації, проектується і на політичну сферу.

Пануюча нація використовує всі доступні засоби для обмеження і припинення національного руху: обмеження свободи пересування, виборчих прав, утиски в мовній сфері, скорочення чисельності національних шкіл, релігійні утиски, переселення у віддалені регіони країни тощо. Нація, яка потрапила в такі умови, певна річ, об'єднується в рух й починає консолідуватися навколо інтелігенції. Активізується процес об'єднання людей на етнічній основі в цілях створення національного руху.

В той же час відсутність національних рухів не означає, що нація втрачає свої активності і самодіяльності. Національні рухи виникають на певній стадії розвитку суперечностей між необхідним в життєдіяльності нації і її реальним положенням, у тому числі і в системі міжнаціональних відносин. Вирішення назріваючих проблем у міжнаціональних відносинах, задоволення виникаючих потреб та інтересів нації усувають основу виникнення національних рухів, але в той же час слугують прикладом для наслідування з боку решти ущемлених націй.

Потенціал національного руху залежатиме від ступеня участі в ньому широких шарів нації. Ступінь участі представників нації в національному русі буде більший, якщо соціальні розбіжності і суперечності всередині руху будуть зведені до мінімуму. Велике значення має чинник «землі», оскільки більша частина населення (що має відношення до землі) в національному русі не бере участі, але щойно буде зачеплено її інтереси, то картина повністю зміниться. У понятті «Рідна земля» мається на увазі не населений пункт, де ми народилися, а земля, що породила народ [1, з. 152].

Комплексних досліджень, присвячених національним рухам, практично немає. Енциклопедичні словники приблизно однаково визначають це поняття. Так, в Енциклопедичному словнику за редакцією Ф.Брокгауза і І.Ефрона «національний рух» трактується як народні або суспільні рухи, направлені на звільнення окремої національності від іноземного владцтва або до об'єднання частин нації, розрізнених під владою декількох держав» [2, с.398].

«Велика Радянська Енциклопедія «національний рух» визначає як «національно-визвольну революцію, революцію, що зростає з національно-визвольних рухів і направлену на знищення іноземного панування і завоювання незалежності,

ліквідацію національно-колоніального утиску і експлуатації, реалізацію нацією її права на самовизначення, на створення національної держави» [3, с.365]. Подібне трактування наведено і в «Радянському енциклопедичному словнику» [4, с.878]. Таким чином, у довідковій літературі радянського періоду поняття «Національно-визвольний рух» найчастіше розглядалося через поняття «Національно-визвольна революція», передвісником якої воно і виступало.

Спроба дати визначення «національному руху» зроблена в роботі сучасного російського ученого Л.Переполюкіна «Національні рухи в системі цивільних відносин». На думку автора, національні рухи – це стійка форма соціального буття, яка прагне до набуття своїх інституційних форм [5]. Своє трактування національного руху запропонував чеський соціолог М.Хрох. Він вказав, що для того, аби активність членів етнічної групи називалася національним рухом, потрібно, щоб ця активність переслідувала три мети. По-перше, «розвиток національної культури, заснований на місцевій мові і його нормальному використанні в освіті, управлінні і економічному житті. По-друге, «отримання цивільних прав і політичного самоврядування – спочатку у формі автономії, і врешті – незалежності». І, по-третє, «створення завершеної соціальної структури, що об'єднує всю етнічну групу і включає освічені еліти, класи чиновників і підприємців, але також, де це необхідно, вільних селян і організованих робочих» [6].

Висновки. Таким чином, наявні в довідковій і науковій літературі визначення поняття національного руху потребують доопрацювання, оскільки не відображають всебічно суті цього явища. Більше того, слід відмітити, що мова в них найчастіше йде про національно-визвольний, а не про національний рух. Тобто в їх формулюваннях робиться акцент на тому, що рух в основному прагне звільнитися від іноземного гніту. У трактуваннях радянського періоду виявлялись ідеологічні імперативи. При цьому при визначенні національного руху як теоретичної категорії виникають труднощі, оскільки, як зазначено, кожен національний рух індивідуальний за своєю природою.

Узагальнюючи найважливіші характеристики різних тлумачень поняття «Національний рух», наведемо інтеграційний варіант визначення «національний рух». Таким чином, національний рух – це форма об'єднання людей однієї національності, що усвідомлюють схожість своїх інтересів й отримують їх за допомогою політичних дій, направлених на збереження рідної мови, релігії, культури, традицій, історичної пам'яті, рівних політичних прав у рамках багатонаціональної держави і/або спеціального статусу, або отримання державності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демонтаж народа / Сергей Кара-Мурза. – Москва.: Алгоритм, 2007 – 704с.
2. Брокгауз Ф. А. Энциклопедический словарь. Современная версия. / Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон. – М.: изд-во Эксмо, 2004. – 672с.
3. Большая Советская Энциклопедия в 30 т. [Гл. ред. А. М. Прохоров] – изд. 3-е М., «Советская энциклопедия», 1974. – Т.17 – 616с.
4. Советский энциклопедический словарь. Гл. ред. С. М. Ковалев. – М.: «Советская энциклопедия», 1979. – 1600 с.
5. Перепелкин Л. Национальные движения в системе гражданских отношений / Л. Перепелкин // Конфликт – диалог –

сотрудничество. Бюл. № 4 (июнь-август 2000). Национальные общественные движения в Российской Федерации. М., – 2000. – Режим доступа: <http://www.balkaria.info/public/perepelkin/konflikts.htm>
 6. Хрох М. От национальных движений к полностью сформировавшейся нации: процесс строительства наций в Европе // Нации и национализм. – М., 2002. – С. 121–145 [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://nations.gender-eu.org/text/Horh.doc>